

realisere det ariske ideal lykkedes det ham dog ikke fuldt ud at genoprette det gamle ariske selvstyre-system.

I paastanden om indisk landsbylivs og jorddyrknings uforanderlighed har Havell naturligvis til en vis grad ret. Blot maa man gøre sig klart, at der altid vil findes to historiske retninger, hvoraf den ene vil paavise kontinuiteten i udviklingen, at der ingen ændringer sker, medens den anden vil paavise ændringernes betydning og bruddene med fortiden; begge standpunkter er i og for sig berettigede, naar de blot ikke overdrives. Studiet af den franske revolution frembyder et ypperligt eksempel paa denne modsætning i de skiftende opfattelser. I. P. Jacobsens »Manes« er et forsøg, af lignende art som Havells, paa at vise det uforanderlige, det ensartede i romersk Herosdyrkelse og middelalderlig kristen Helgendyrkelse. I saadanne tilfælde er det historikerens opgave, med et udtryk af Carlyle, at se bag om tingene og udrede sammenhængen mellem det blivende og det nye, men denne opgave kan ikke siges at være løst i det foreliggende værk. Spørgsmaalene jordeje og landsbystyre hos Indiens hundreder af stammer og folk, zemindar'ens, talukdarens og rajatwari'ens historiske oprindelse, fiktionen om staten som jordens egentlige ejer og dens hævdvundne, aldrig bestridte ret til $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ af afgrøden, er problemer der ikke lader sig løse ved en enkelt formel som »indo-ariske politiske principer«.

Fr. de F.

Efter mere end en halv snes aars arbejde er det i 1917 lykkedes prof. Bernh. Schmeidler i Leipzig at afslutte sin for Monumenta Germaniae Historica bestemte nye tekstudgave af *Magistri Adam Bremensis Gesta Hammaburgensis Ecclesiae*, der samtidig er udsendt særskilt i *Scriptores Rerum Germanicarum in usum scholarum*. Alle, og ikke mindst nordiske historikere, maa være prof. Schmeidler taknemlige for denne nye udgave og det utrættelige arbejde, han har udført for at naa til med sikkerhed at fastslaa den rette tekst. I de sidste aar er Adams store værdi som kilde til nordisk historie atter blevet stærkt fremhævet; des vigtigere er det da, at tekstoverleveringen nu foreligger indtrængende belyst og klart udredet.

Adams værk blev som bekendt udgivet første gang i 1579 af Anders Sørensen Vedel. Denne synes vel at have kendt flere haandskrifter deraf, men har dog næsten helt indskrænket sig til at aftrykke et haandskrift, der stammer fra Sorøkløstret og derfra kom til Universitetsbiblioteket, hvor det brændte 1728. Selv som aftryk betragtet har Vedels udgave store mangler. Fjerde bog har han slet ikke medtaget; at den i Sorøhaandskriftet stod efter epilogen og

havde den særlige titel *descriptio insularum aquilonis* har formentlig bragt Vedel til at tvivle om, at den virkelig hørte til Adams værk; ved at dele tredje bog i to faar Vedel dog fire bøger ud af det. Værre er det, at Vedel har bearbejdet teksten stilistisk, at han har foretaget saglige ændringer deri, ogsaa nu og da ud fra sin protestantiske og nationaldanske tankegang, og særlig at han ofte helt har omdannet scholierne. Imidlertid har Vedel den fortjeneste, at alene ved hans aftryk er Sorøhaandskriftets tekst af de tre første bøger os bevaret; det indgaar derfor i den nye tekstudgaves haandskriftmateriale, og Schmeidler giver det signaturen B 2.

Det samme gælder om Gottorperbibliothekaren Erpold Lindens udgave fra 1595 efter et haandskrift, der da var i Heinr. Rantzaus besiddelse og tidligere havde været ejet af Alb. Krantz. Schmeidler giver denne udgave, der udmærker sig ved nøjagtighed og omhyggelighed, signaturen C 2.

Først forarbejderne til M. G. bragte her som paa saa mange andre omraader det bedste haandskriftmateriale frem. 1821 fandt Pertz i Wiener Hofbibliothek nr. 521 et haandskrift fra c. 1200 — Schmeidlers signatur A 1 — der øjensynligt gav langt den bedste tekst, og som da ogsaa blev lagt til grund ved Lappenbergs udgave 1846 af Adam i M. G. VII, 267—389. Men uagtet Lappenberg bemærkede forskellene mellem de tre hovedformer af Adams værk, lykkedes det ham dog ikke helt at gennemtrænge de mangfoldige vanskeligheder, tekstoverleveringen bereder forskeren; hans udgave viste sig efterhaanden utilfredsstillende, og Holder-Egger overdrog da Schmeidler at foranstalte en ny. Om det store forarbejde, der hertil krævedes, faar man et klart begreb ved de kritiske undersøgelser over Adams værk, som Schmeidler 1918 har udgivet under titlen: *Hamburg-Bremen und Nordost-Europa vom 9. bis 11. Jahrhundert*; thi dette arbejdes første 122 sider indeholder de studier, gennem hvilke S. er naaet til den klare og faste opfattelse af, hvorledes Adams værk er opstaaet og os overleveret, som han redegør for i indledningen til selve tekstudgaven.

Den første store vanskelighed, der møder tekstforskeren, er den, at de haandskrifter, hvori Adams værk er overleveret, næsten alle er meget unge, mange af dem ufuldstændige eller rene fragmenter og dertil — bortset fra IV bog — meget faa i tal. Ældst, fra c. 1100, er et haandskrift i universitetsbiblioteket i Leiden, sign. A 2, men det indeholder kun II, 16—22 og IV, d. v. s. de særlig geografiske dele. De næste i alder er det ovfr. nævnte Wienerhaandskrift A 1 fra c. 1200; omtrent fra samme tid, i alt fald fra tiden 1161—1250 maa det brændte Sorøhaandskrift have været, som vi for de tre første bøgers vedkommende kender fra Vedels tryk, og C 1, Gl. kgl. saml. nr. 2296, hvis skrift er fra den første tredjedel af 13. aarh.;

dette sidste har tilhørt den 1558 afdøde Hamburgerraadmand Joachim Møller og er 1781 kommet i det kgl. biblioteks eje. Fra beg. af 14. aarh. er et pergamentsblad, Ny kgl. saml. fol. 1463, sign. C 3, der kun giver I, 57—62; først fra c. 1440 er et haandskrift i Wolfenbüttel, sign. B 1 a, der giver teksten til IV, 25; alle andre haandskrifter er som dette fra 15. aarh. eller yngre. Kun ved at arbejde med forudsætningen om adskillige manglende led kan tekstforskeren da naa tilbage til en formening om, hvilken skikkelse Adams værk oprindeligt har haft.

Dertil kommer, at selve den form, Adam fra først af havde givet sit værk, maatte føre til en splittelse i dets overlevering. Det bestod af to dele: de første tre bøger, der gav erkebispedømmets historie, samlende sig i tredje bog om Adalbert, og fjerde bog, *descriptio insularum aquilonis*. Af disse to dele vakte den sidste langt den største interesse, formentlig allerede hos samtiden, men i alt fald hos eftertiden; afskriverne skilte den ud som et særligt værk, hvad den jo ogsaa i virkeligheden var. Den mand, der allerede c. 1100 lod Leidenhaandskriftet forfærdige, gik den vej, og mange andre fulgte ham; af de ialt 21 haandskrifter, der udgør det samlede haandskriftmateriale, Vedels og Lindenbrogs tryk saavel som alle fragmenter medregnet, er de 10 (A 3 a, A 3 a¹, A 3 b, B 3 b-f, 4, 5) Afskrifter alene af IV bog, hvortil som det 11. kommer Leidenhdskr. A 2. Af de resterende 10 haandskrifter er A 1 a kun en afskrift i Vatikanet fra 1451 af Wienerhaandskriftet, B 3 a (Gl. kgl. saml. nr. 1115) med dets afskrift B 3 a¹ (Ny kgl. saml. 8° 180) kun afskrift af endel af Vedel udeladte scholier, C 3 som ovfr. nævnt kun et fragment. Tilbage bliver da til konstatering af teksten i Adams 3 første bøger foruden Vedels og Lindenbrogs tryk (B 2 og C 2) kun fire haandskrifter: A 1 Wienerhdskr., B 1 a Wolfenbüttelhdskr., B 1 b Gl. kgl. saml. nr. 1175, afskrift fra 1557 og C 1 Gl. kgl. saml. nr. 2296.

Allerede disse Schmeidlers haandskriftsignaturer vil have antydnet for den kyndige, at han som ogsaa Lappenberg gaar ud fra, at der af Adams værk foreligger for os i de sene afskrifter tre forskellige udformninger: A, B og C. Det skulde nu være forholdsvis let at bestemme disse tre udformningers slægtskab, hvis forholdet var det, at alle A-overleveringer saavel som alle B- og C-overleveringer havde en indbyrdes overensstemmende, men fra de andre udformninger forskellig form. Saaledes er tilfældet imidlertid ingenlunde; hvor faa haandskrifterne end er, forekommer der dog en stadig veksel af læsemaaderne og atter og atter en gennembryden af udformningerne. Man kan sige, at saa mange muligheder for en veksel af teksten, som de 21, henholdsvis 6 haandskrifter frembyder, saa mange forekommer ogsaa i virkeligheden. Snart gaar B 1 med A 1 mod B 2 og C, snart B 2 med A 1 mod B 1 og C,

snart C1 og C2 hver for sig med A1 mod B og C2 eller B og C1. Hvorledes finde en fælles forklaring, der i sig kan optage alle disse modstridende tekstforhold?

Det er dette spørgsmaal, det har været Schmeidlers opgave at løse; vi kan ikke undre os over, at løsningen har kostet ham saa mange arbejdsaar, og vi kan sikkert med fuld tryghed acceptere hans løsning deraf. Dens udgangspunkt er: A1 er det eneste haandskrift, der byder os teksten til Adams hele værk, uden en eneste scholie og uden nogen af de tilføjelser til teksten, der karakteriserer haandskrifterne af B- og C-grupperne; disse grupper ligne hinanden deri, at de har en stor grundfond af scholier fælles, dertil har nogle nogle, andre andrescholier og tekstændringer. De maa da sammen gaa tilbage til et haandskrift X, i hvilket der var gjort disse tilføjelser til A-teksten og som i det hele frembød en anden affattelse af værket end A. Forskellen mellem B- og C-formen er den, at den sidste er undergaaet en senere stilistisk bearbejdelse, der ytrer sig ogsaa deri, at C paa mange steder har andre navneformer end AB, nedertyske navneformer i stedet for AB's øvretyske; B-haandskrifterne har desuden andre særlige kendemærker, der adskiller dem fra C-formen. Løsningen bliver da følgende: A er Adams tabte originalhaandskrift, et haandskrift, der var opstaaet dels ved hans diktat til en eller flere skrivere, dels ved afskrift af enkelte af ham selv gjorte originaloptegnelser. Af dette A er der af en skriver taget en nu ligeledes tabt renskrift a, nemlig det eksemplar, der overgaves erkebiskop Liemar. Udarbejdelsen deraf er sket under Adams personlige ledelse, han har heri rettet fejl, der var fremkommet i A ved misforstaaelser under diktaten, og han har foretaget ændringer og gjort tilføjelser, men disse er ikke alle saa lidt som rettelserne gaaet over i A. Dette a, dedikationseksemplaret, der trods al anvendt møje dog ikke var uden fejl, er sikkert den eneste fuldstændige renskrift, der er taget af Adams værk i hans egen levetid; haandskrifterne af A-formen er afskrifter eller afskrifters afskrifter af det, men kun A1, Wienerhdskr., gengiver os det i sin rene form, uden nye tekstindsud eller ændringer og ganske uden scholier, medens saadanne forekommer allerede i A2, der dog er saa gammelt som c. 1100.

Sagen er, at med udarbejdelsen og overrækkelsen af dedikationseksemplaret ophørte ikke Adams historiske arbejde; grundskriften A blev jo i hans besiddelse, og herpaa arbejdede han nu rastløst videre; uophørligt indføjede han nyt materiale, efterretninger, der først nu blev ham bekendt og som supplerede, berigtigede eller videreførte hans første fremstilling. Alt dette nye stof har han imidlertid ikke indarbejdet i sin ældre fremstilling eller samarbejdet det med denne til en ny; overhovedet har Adam selv

ikke udsendt nogen ny udgave af sit værk, og det er med rette, at S. saa stærkt fremhæver, at vil man vurdere Adam som historie-skriver, maa man holde sig alene til a = A 1, thi kun det gengiver et færdigt værk, i form og indhold, som Adam 1076 kunde fremstille det og vilde kendes ved det.

Det nye stof er tilføjet i A, som dette nu bedst lod sig gøre. Det er dels tilskrevet over tekstlinierne, saa at disse tilføjelser enten skulde være indskud i teksten eller ogsaa give denne i en anden og bedre form; paa den maade er der fremkommet mængder af dobbelte læsemaader, der har været ligesaa mange faldgruber for afskriverne, idet disse har valgt snart den ene, snart den anden læsemaade, snart har indsat indskudet eller sammenblandet læsemaaderne paa en ganske forvirrende maade. For blot at nævne et enkelt eksempel: II, 52 begynder A 1: Chnud filius regis cum exercitu reversus; C har: Knut filius Suein regis cum o. s. v.; B 1: Kanutus filius Suenonis, qui et Lambertus nomen habuit, cum o. s. v., B 2: Knud, qui et filius Suenonis, Lambriect nomen habuit, cum o. s. v. Schmeidler forklarer dette forhold saaledes, at i B, det fælles grundhaandskrift for B 1 og B 2, har teksten set saaledes ud:

qui et Lambertus nomen habuit

Chnud filius Suenonis cum exercitu reversus,

hvor da B 1 har indsat den overskrevne tilføjelse rigtigt, medens skriveren af B 2 d. v. s. af Sorøhaandskriftet ganske har misforstaaet stedet.

Dernæst er det nye stof tilføjet i randen, som marginalnoter; paa denne maade er vel nok hovedmassen af scholierne kommet til, men meget ofte er der ogsaa i A blevet indsat sedler eller blade med større tilføjelser, som det da har været endnu vanskeligere for afskriverne at faa anbragt paa rette plads. De egentlige scholier d. v. s. anmærkninger til teksten, forefindes i et antal af 159, men til dem maa regnes 27 større tilføjelser til teksten selv, hvorved det samlede antal bringes op til 186. Det største eksempel herpaa er III, 72—78, der indeholder tilføjelser til III bog, som fuldstændig falder udenfor denne bogs faste komposition. Havde Adam selv skullet indsætte disse kapitler, som han utvivlsomt selv har tilføjet, i en ny redaktion af sit værk, vilde han sikkert have indsat dem før III, 71, der saa ganske tydeligt er bogens slutkapitel; at de har været skrevet paa indlagte blade i et haandskrift, der her havde samme tekst som A 1, fremgaar af den forvirrede maade, hvorpaa de anbringes i B- og C-afskrifterne.

Paa denne maade fik da Adams grundhdskr. A efterhaanden en helt anden skikkelse; det maa ved de mange tilføjelser, overskrivninger, marginalnoter, indlagte sedler og blade have faaet et højst uordentligt udseende; det var i virkeligheden ikke længere en

ensartet tekst, men snarere en materialsamling. Selv har Adam arbejdet derpaa til sin død, som S. formoder maa være indtruffet kort efter 1081; hans haandskrift i dets nye skikkelse, som S. giver signaturen X, blev hos Bremerdomgejstligheden. Maaske hans eftermand som magister scholarum har underkastet det en grammatikalsk og stilistisk revision; før 1100, formodentlig allerede 1085—90, er der blevet taget en afskrift af det af eller for en Bremerdomherre, der har føjet nogle værdifulde notitser og randnoter til, deriblandt et scholie 151 om Adam selv. Denne Afskrift er urhdskr. C, men i beg. af 13. aarh. er dets tekst blevet endnu engang grammatisk-stilistisk gennemarbejdet, og kun denne sene affattelse er bevaret i C-haandskrifterne.

Lidt senere end urhdskr. C blev urhdskr. B afskrevet efter X, dog ogsaa om ved 1100 eller i første halvdel af 12. aarh. Den store forskel mellem B og C er den, at B meget nøjagtigt lige til rent grafisk efterskriven gengav originalhdskr. i dets hele forvirrede og uordnede tilstand med alle scholier og med næsten alle dobbeltlæsninger; om redaktion var der aldeles ikke tale, mange fejl og flygtigheder er løbet ind, nye ændringer eller tilføjelser er uden værd. Af megen interesse er det, at B er den form, hvori Adams værk blev kendt i Danmark; ja, man kan sige, at B er den særlig danske udformning deraf; de fleste endnu bevarede B-afskrifter findes i Danmark — foruden de ovfr. nævnte B1 a, B2, B3 a og B3 a¹ er afskrifterne af IV bog B3 b en kollation af Arne Magnusson, B3 c = B3 d: Ny kgl. saml. pap. 4°, nr. 523, B3 f: Thottske saml. 1387, 4°, B4: Gl. kgl. saml. pap. nr. 719 og B5: Thottske saml. 1386, 4° — af de to, der findes i udlandet, er B1 a, Wolfenbüttelhdskr., en afskrift taget i Danmark eller efter dansk forlæg, medens B3 e, der findes i Hannover, er en afskrift af den samme skriver, der har skrevet B3 f. Allerede 1140 har Roskildekronikens forfatter brugt Adam af Bremen som kilde, og saa vidt det kan ses af hans friere gengivelse, er det B-teksten, han har kendt; sikkert er det, at Lundearbogen gengiver en ren B-tekst. Som allerede ovfr. nævnt, er B2—B5 alle afskrifter af det 1728 brændte Sorøhaandskrift; B1 a og b stammer derimod fra et derfra forskelligt B-hdskr., der maa være skrevet om ved 1400. Den oprindelige B-tekst er da sikkert meget tidligt kommet til Danmark, maaske direkte fremstillet for en dansk modtager.

Modsat har A- og C-formerne særlig været kendt i Nordtyskland, hvor de er fremtrædende hos Annalista Saxo, Helmold og Albert af Stade, hvilken sidste har ren C-tekst.

Et meget vanskeligt sidespørgsmaal opstaar derved, at andre efter Adams død har arbejdet videre paa hans samling. Det gælder selve teksten, der som det af det ovfr. sagte vil forstaas, i B og særlig i C hyppigt er forandret, undertiden paa meningsforstyr-

rende maåde, fra Adams egen karakteristiske udtryksmaade, der kun findes sikkert afhjemlet i A 1. Men særlig drejer det sig her om scholierne; hvor mange af disse hidrører fra Adam selv, hvor mange er senere tilføjet af andre? Her yder vel den bestemte sondring mellem de tre udformninger A, B og C et fast grundlag: scholier — saavel som tekst — der er fælles for alle tre udformninger eller fælles for B og C, delvis ogsaa i A 2 og A 3, kan sikkert føres tilbage til Adam; scholier, der kun forekommer i en af de tre udformninger, kan med sikkerhed henføres til fremmede. Endda bliver mange tvivlstilfælde tilbage, og hver enkelt scholie har i virkeligheden krævet en speciel undersøgelse med denne bestemmelse for øje. Det store arbejde, Schmeidler her har gjort, resulterer i, at af de 186 scholier stammer 45 sikkert fra fremmede, medens de 141 med sikkerhed eller overvejende sandsynlighed maa henføres til Adam selv; i indledningen til tekstudgaven 41—42 giver Schmeidler en nøje fortegnelse herover, for hvilken enhver forsker maa være ham meget taknemlig.

Om Adam selv og hans liv foreligger der kun faa positive kendsgerninger, men det er lykkedes Schmeidler ved en nøjere undersøgelse af dem at gøre det sandsynligt, at vi dog kan vide mere om ham end man hidtil har antaget. I Hans. Gbl. 1917 kommer prof. Edw. Schröder ved en sproglig undersøgelse til det resultat, at Adams hjemegn har været Thüringen eller snarest Østfranken; hermed stemmer, som S. gør opmærksom paa, det særlige kendskab, Adam viser til bispedømmet Würzburgs forhold. Dog er det næppe herfra, Adam er kommet til Bremen, snarere fra Bamberg, hvis gejstlighed 1065 i længere tid havde staaet i forbindelse med erkebisp Adalbert, og hvor der dengang var en af de mest fremragende skoler, hvor Adam med lethed kan have erhvervet sin omfattende viden og sit udstrakte kendskab til de klassiske forfattere. I tiden mellem beg. maj 1066 og slutn. april 1067 er Adam derfra kommet til Bremen, kort efter har han foretaget den rejse til kong Svend 2. i Danmark, der skulde faa en saa indgribende betydning for hans værk. 1069 11. juni har han skrevet og som Adam magister scoliarum medunderskrevet et brev, udstedt af erkebisp Adalbert. Da den store erkebisp udaandede i Goslar 16. marts 1072, var Adam i Bremen. I sommeren 1074 har Adam været beskæftiget med udarbejdelsen af II bog; thi II, 26 og 28 omtaler han kong Svend 2. som endnu levende og regerende, men allerede II, 43 og senere i III og IV som død; mellem Adams nedskrivning af II, 28 og II, 43 er da efterretningen om Svends død 28. apr. 1074 naaet til ham. Paa samme maade viser omtalen af Venderfyrsten Butue som levende III, 51, at dette kapitel maa være skrevet før hans død, der vistnok indtraf 8. aug. 1075. Dedikationseksemplaret til Liemar er da formentlig

afsluttet og overrakt ham 1076. De seneste scholier, der kan henføres til Adam selv, 84—86 og 140, omhandler begivenheder i Sverige som det synes indtil 1080. Adam er da formentlig død 1081, i alt fald inden 1085, fordi grundhdskr. C maaske allerede er nedskrevet i aarene 1085—1090.

Jeg har her kun kunnet gøre rede for hovedresultaterne af Schmeidlers aarelange arbejde med Adams værk; for mange enkeltundersøgelser, særlig over kilderne dertil og over Adam som historieskriver maa jeg henvise læseren til Schmeidlers indledning og hans kritiske undersøgelser. Hans udgave er grundlæggende, og han har ved sit store og udtømmende arbejde befriet alle forskere over de historiske begivenheder, som Adams værk behandler, for den pinlige følelse af at maatte arbejde til dels i blinde eller med paa maa og faa fremsatte konjekturen, hvis sandsynlighed det vilde være dem selv eller andre umuligt at danne sig en sikker mening om. Det er en stor videnskabelig bedrift, Schmeidler her har udført; og al fremtidig forsken maa udgaa fra hans arbejde.

Først saadan fremtidig forskning, der hviler paa en grundig indtrængen i Adams værk, som vi nu kender det, vil da kunne paa-pege svagheder, som naturligvis vil forekomme her og der i et saa stort arbejde. Saa vidt jeg selv hidtil har arbejdet med Schmeidlers udgave, bl. a. ved universitetsovelser, er jeg dog tilbøjelig til at tro, at saadanne svagheder vil vise sig begrænsede til udgavens udenværker, den historiske kommentar. Til en vis kritik opfordrer ogsaa nogle af de afhandlinger, S. har samlet i sit ovfr. nævnte arbejde Hamburg-Bremen und Nordost-Europa i alt fald en dansk historiker.

I dette arbejde følger efter den del, der maa betragtes som forarbejde til udgaven (s. 1—122) en række afhandlinger af saglig karakter, hvortil Adams værk naturligt har givet forfatteren foranledning. Der er først afhandlinger om de forfalskede pavebreve (123—203) og kejserbreve (204—254) til Hamburger erkesædet, der senere vil blive omtalt i sammenhæng med de sidste aars forskning paa dette omraade, dernæst om breve, udstedt af Adalbert (255—287); videre følger nogle undersøgelser til nordisk historie, nemlig om Svend Estridsens dødsaar (288—303), om hans ægteskab (303—312) og om de svenske konger om ved 1075 (312—317); endelig undersøgelser til vendisk historie, nemlig om Obotriternes fyrster i 10. og 11. aarh. (317—341) og om Rethras beliggenhed (341—358). Det vil af, hvad der ovfr. er sagt om de tidspunkter for Adams arbejde paa sit værk, der lader sig udlede af selve dets tekst, let ses, at de tre af disse fem afhandlinger har til formaal at føre bevis for, hvad Schmeidler siger derom i indledningen til sin udgave; det gælder afhandlingerne om Svend 2.s dødsaar og om de svenske konger og de vendiske fyrster.

Hvad afhandlingen om Svend 2.s ægteskab angaar, skal jeg her indskrænke mig til at sige, at jeg ikke kan anse den for vellykket, og at jeg ogsaa er tilbøjelig til at antage, at de kronologiske angivelser, S. har tilføjet III bog i noter og særlig i marginen, vil vise sig ikke at kunne bestaa overfor en mere indtrængende fortolkning af teksten selv, selvom jeg maa indrømme, at de stemmer overens med den hidtil antagne opfattelse. Disse to spørgsmaal staar imidlertid i en nøje indbyrdes forbindelse, og jeg maa derfor her tillade mig at henvise til en kommende kritisk undersøgelse, hvori jeg kan anføre mine grunde for min tvivl saavel om denne afhandling som om kronologien i III bog.

Derimod skal jeg her særlig fremdrage afhandlingen om Svend 2.s dødsaar, fordi den paa en slaaende maade afgiver baggrund for den kritik, som er naturlig i en dansk historikers mund: nemlig at Schmeidler desværre ikke er tilstrækkeligt bekendt med dansk historisk forskning. Denne kritiske bemærkning maa nu optages i bedste mening; om S. gælder, som om de fleste tyske forskere, at danske og nordiske historikere i det hele taget snarere maa undres over, hvor godt dansk og nordisk forskning er kendt i Tyskland trods sprog vanskeligheden. Men i dette tilfælde som ofte vil forholdet være det, at tyske forskere kender det ældste som SRD eller det anerkendte, som Danmarks Riges Historie, der engang er indarbejdet i deres bevidsthed, og saa det nyeste, som de selv har op søgt; her f. e. Gertz og Weibull; det mellemliggende eller de mere skjulte afhandlinger kender de ikke. I denne afhandling gaar nu Schmeidler ud fra, at alle danske — og tyske — historikere er enige om, at Svend 2.s dødsaar var 1076, og han tager sig da paa under omhyggelig hensyntagen til og gendreven af de engelske kilders og sagaernes antagelse af 1076 at bevise efter de danske kilders overensstemmende vidnesbyrd, at Svend 2.s dødsaar var 1074. Han ser klart og fuldkommen rigtigt, at de fortrinlige danske kilder kan man ikke komme udenom; han afviser med en særlig begrundelse de engelske kilder; han er klar over, at det eneste argument, der kan røkke ved de danske kilders vidnesbyrd, er de to breve fra Gregor 7. til Svend af 25. jan. og 17. apr. 1075, men har rigtigt set, at disse breve kun betyder, at kurien jan.—apr. 1075 altsaa ikke vidste, at Svend 2. var død for et aar siden; og han har yderligere fra en kyndig man indhentet den erklæring, at brevet af 17. apr. 1075 utvivlsomt viser, at man ved kurien var vis paa, at brevet af 25. jan. i alt fald ikke var naaet frem. Dette er altsammen udmærket godt, men en dansk historiker viser det først og fremmest, at Schmeidler altsaa ikke ved, at dr. Sofus Larsen allerede forlængst i en langstrakt polemik med Steenstrup (H.T. 6. R. IV, 722—29; Aarb. f. n. O. II. 1899, 130—45; H.T. 7. R. II, 229—39, 407—16) sejr-

rigt har hævdet dødsåret 1074 med de samme argumenter. Men naturligvis har det altid sin bestyrkende interesse, at Schmeidler uafhængigt af dr. Sofus Larsen er kommet til ganske samme resultat.

Til slut maa jeg dog endnu omtale et tilfælde af Schmeidlers manglende kendskab til dansk forskning, der er særlig interessant, fordi det har betydning ogsaa for selve tekstkritiken. Siden Vedel først udgav Adams tekst, kan dansk historieforskning iøvrigt ikke rose sig af at have ydet bidrag til dette særlige studium. Dog er der et punkt, der har tildraget sig to af vore ypperste forskeres opmærksomhed, det er det sted i Adam II, 28 (ældre 26), hvor det synes omtalt, at Harald 1. gav love for Danskerne saavel som for Holstenerne og Friserne. Dels til forstaaelse af diskussionen herom, dels fordi dette eksempel glimrende illustrerer tekststudiets vanskeligheder, er det nødvendigt, at jeg her aftrykker det meste af det nævnte kapitel efter Schmeidlers udgave, idet dog de runde parenteser er indsat deri. Adam beretter om Harald 1.s død og fortsætter:

De cuius fine, cum istum pronepotem suum, qui nunc in Dania regnat, Suen interrogare maluerim, velud alter Tideus crimen avi reticuit, me vero parricidium exaggerante: »hoc est«, inquit, »quod nos posteri luimus et quod ipse parricida suo expiavit exilio«. At ille noster Haraldus, qui populo Danorum christianitatem primus indixit . . . ille, inquam, . . . martyrii palma, ut spero, non carebit. (Regnavit autem annos L.) (Obitus eius in festivitate omnium sanctorum. Memoria eius et uxoris Gunhilde apud nos perpetua manebit.) (Haec in diebus Adeldagi pontificis comperimus facta, cum tamen eius virtutes explorare non omnes potuimus.) Sunt autem, qui affirmant

A 1. C.

per eum gratias sanitatum factas et tunc, cum adhuc viveret, et post mortem ad sepulcrum eius, et alia.

C alene

videlicet cecos frequenter illuminatos fuisse aliasque multas contigisse virtutes.

B.

et tunc cum adhuc viveret et post mortem ad sepulchrum eius per eum gratias sanitatum factas. Ad sepulchrum eius (sermo fratrum est cecos frequenter illuminatos fuisse et alias contigisse virtutes.)

Certissimum vero est eum tam nostro populo quam Transalbanis et Fresonum genti leges et iura constituisse, quae adhuc pro auctoritate viri servare contendunt. Interea senex fidelis Adaldagus de legatione sua . . . migravit ad Dominum.

Det vanskelige spørgsmaal, som dette tekststed frembyder, er: hvormeget af dette er referat af kong Svends ord til Adam og hvormeget er Adams egne ord. Som det af interpunktionen vil ses, strækker S. ikke Svends ord længere end til den ene sætning *hoc-exilio* og lader resten være Adams ord. At imidlertid denne fortolkning — thi en tekstfortolkning er det jo, selvom den kun giver sig til kende som en interpunktion — ikke kan være rigtig, derfor har allerede Paludan-Müller i et skoleprogram fra Odense 1832 ført et meget smukt bevis, idet han gør opmærksom paa, at i sætningen *certissimum vero* vil *nostro populo* aldeles ikke give nogen mening, hvis de skal være Adams ord, og det uanset om han sigter til Adeldag eller Harald som lovgiveren. Transalbiani er de sachsiske Holstenere, men hvorledes skulde Adam kunne sætte dem i modsætning til *populus noster*, hvad enten han dermed mente erkebispedømmet Hamburg-Bremens indbyggere eller Sachserne? *Populus noster* i modsætning til Transalbiani d. v. s. Holstenerne og Frisernes folk d. v. s. Nordfriserne kan kun være det danske folk, og saaledes har ogsaa allerede Helmold opfattet stedet, idet han gengiver *populus noster* ved Dani. Men deraf følger atter, at ogsaa sætningen *certissimum vero* — *contendunt* maa være en del af Svends refererede udtalelse. Paludan-Müller standsede da ved, at hele stykket fra *hoc est* — *contendunt* maatte være Svends tale; en løsning, som imidlertid efter teksten ogsaa er uantagelig. Her gik da A. D. Jørgensen (Nord. kirkes grundl. tillæg VII), ledet af sit ejendommelige, intuitive kritiske instinkt videre, idet han af referatet af Svends ord udskilte, hvad han, og jeg efter ham, ovfr. har sat i runde parenteser; det var efter hans konjektur Adams fra andre, bremiske kilder hentede indskud i Svends tale.

Schmeidler mener nu, at Adam først udarbejdede A, og derefter lod dette renskrive som a, idet han dog stadig foretog rettelser i teksten, som han kun for en del bagefter lod indføre i A (jvfr. tekstudg. indl. 36—37, Hamburg-Bremen 6—7, 74—75). Jeg kan ikke rigtigt se, om S. tænker sig noget længere tidsrum mellem udarbejdelsen af A og renskriften a; dette bliver det dog vanskeligt at antage, hvis Adams udarbejdelse har strakt sig over hele tidsrummet 1072—1075, maaske endog ind i 1076 (jvfr. tekstudg. indl. 66 og ovfr.). Det synes da at ligge lige saa nær at antage, at a og A er udarbejdet samtidig, at A overhovedet ikke forud har eksisteret i udført sammenhængende tekstform, men at Adam har udarbejdet a paa grundlag af sin materialesamling. Den omstændighed, at A kan ses i stort omfang at være opstaaet ved diktat og afskrift af forlæg, hvilket tydeligt bevises ved, at der overalt i A forekommer høre- og skrivefejl, der er undgaaet i a, gør det sandsynligere, at A er blevet til samtidig med a, og da snarest som en samtidig kopi af a.

Endda en ikke altfor omhyggelig kopi; adskillige tekstsætninger i A1 d.v.s. a mangler helt eller er scholier i BC d.v.s. A, saa at de snarest først er sat ind i a og saa en del af dem senere tilføjet i A; saaledes er endog hele kapitlet II, 41 i C et scholion (Hamburg-Bremen 73, 93).

Hvis Adam har arbejdet paa denne maade, vil det i alt fald lettere forstaas, at han har kunnet give det her omhandlede tekststed den temmelig uheldige redaktion, hvori det fremtræder i A1 og følgelig har staaet i a. At Adam netop paa dette sted har arbejdet direkte med a, ses af, at han heri har indsat udtrykket martyrii palma i stedet for forlæggets martyrii gloria, hvilken rettelse imidlertid ikke er kommet med i A (Hamburg-Bremen 77). Til redaktionen af det anførte sted behøver Adam — bortset fra, at efterretningen om, at Harald regerede 50 Aar vel hører til det almindelige stof om ham, som Adam har samlet — nu ikke at have haft mere end to optegnelser; dels den, der er hentet fra liber fraternitatis, dels et referat af Svends omtale af Harald, helt igennem nedskrevet som Svends egen tale, og som har indbefattet: først den karakteristiske bemærkning om fadermorderen Svend 1., dernæst udtalelsen af et haab om, at Harald »qui populo Danorum christianitatem primus indixit«, hvad der klinger som en oversættelse af Jellingestenens »og gjorde Danerne kristne«, maatte opnaa »martyrii gloria«, hvilket Svend har støttet ved at meddele rygter om kraftgerninger ved hans grav, og som er endt med sætningen: certissimum vero o.s.v., idet hans lovgivergerning i modsætning til hans kraftgerninger var sikkert nok afhjemlet.

Under redaktionen af stedet til a har Adam imidlertid kun gengivet den første sætning i direkte form som Svends egne ord; den følgende sætning har han derimod gjort til sin egen og i høj grad udvidet og forskønnet den for paa den smukkeste maade at fremsætte et haab, som Adam varmt delte med Svend — og med denne højtstemte appel har Adam da tænkt sig at afslutte sin skildring af Harald paa dette sted; han har blot tilføjet regeringsaarene og notitsen om dødsdagen fra liber fraternitatis for saa med sætningen haec in diebus Adeldagi at gaa over til at berette om dennes død. Men efter at disse sætninger var indskrevet i a, har Adam imidlertid bemærket, at det dog var af væsentlig betydning for kravet om Haralds anerkendelse som helgen at medtage Svends kortfattede henvisning til, at han gjorde kraftgerninger, baade medens han levede og senere ved sin grav. Derfor er han i sidste øjeblik bøjet af fra sit forsæt og har dikteret skriveren af a sætningen: cum tamen eius virtutes explorare non omnes potuimus, en ikke synderlig heldig vending, som C da ogsaa forbedrer noget til: tamen non omnes eius virtutes explorare potuimus. Denne vending mu-

liggjorde imidlertid, at Adam efter sin nedskrift af kong Svends ord kunde diktere videre om kraftgerningerne, hvilken sætning da naturligt, allerede ved modsætningen mellem det usikre og det sikre, drog med sig sætningen om Haralds lovgivervirksomhed. Denne dikterede Adam imidlertid uforsigtigt nok direkte efter sin nedskrift af kong Svends egne ord, og derved indkom i teksten dette »nostro populo«, der har virket saa forvirrende paa fortolkningen af det hele tekststed.

Jeg har ment det rigtigt noget udførligere at behandle dette sted af Adams værk, fordi det er saavel af tekstkritisk interesse som af særlig interesse for dansk historisk forskning. Hvis jeg har ret i min ovfr. i positive vendinger fremsatte forklaring af, hvorledes teksten paa dette sted er kommet til veje, bestyrkes derved min formodning om, at A ikke saa meget er et forarbejde til a som en samtidig kopi deraf. Thi teksten har paa dette sted, bortset fra de ovfr. nævnte mindre afvigelser, i B og C ganske samme form som i A 1, d. v. s. samme form i A som i a; men det synes dog i betragtning af det redaktionsarbejde, Adam bevisligt har lagt ind i a, utænkeligt, at han skulde have ladet en saa skødesløs redaktion blive staaende, hvis der havde været nogen mulighed for at ændre den, hvis m. a. o. A her havde været forlæg for a. Jeg maa dog bemærke, at jeg fremsætter denne formodning med alt muligt forbehold, vel vidende, at en kortere tids arbejde med faa tekststeder ikke kan sættes op mod mange aars arbejde med den hele tekst.

Men dansk historisk forskning har en ikke ringe interesse i den fuldest mulige opklaring af, hvor megen del kong Svend 2. har i dette tekststed. At sætningen certissimum vero-contendunt skriver sig fra ham, mener jeg Paludan-Müller har bevist; det giver os, bortset fra den mere end tvivlsomme meddelelse om, at ogsaa Holstenerne og Nordfriserne førte deres retsforfatning tilbage til Harald 1.s tid, den vigtige efterretning, at i modsætning til Svend 2. og hans kongedømme satte allerede i hans tid og ham bevidst det danske folk sin ældgamle retsforfatning, som det overfor ham henvførte til Harald 1.s, Harald den godes tid, quae adhuc pro auctoritate viri servare contendunt, som det »endnu kæmpede for at bevare« — faa aar efter denne udtalelse af kong Svend skulde hans søn Harald 3. komme til ved sit kongevalg at maatte forpligte sig til at overholde »Haralds love«. Om Svend 2.s bemærkning om sin oldefader Svend 1. kan jeg nøjes med at henvise til Laur. Weibulls kritiske Undersøgelser i Nordens Historia 90 ff. Men hvis, som jeg tror, den mellemstaaende udtalelse af et haab om, at Harald maatte anerkendes som helgen med dertil hørende beretning om kraftgerningerne ved hans grav oprindeligt er hentet fra en direkte udtalelse af Svend 2., viser dette os, at allerede Svend selv forstod den

politiske fordel ved, at han og hans nye kongeslægt opnaaede den særlige kirkelige naadesbevisning, at den mest præsentable og for det danske folk mest acceptable af hans forfædre af kirken blev erkendt for helgen; rent bortset fra, hvad denne helgenkaarelse kunde have givet Roskilde af betydning og Roskilde gejstlighed af indtægter ved folkets tilstrømning dertil. Men da Svend med klog beregning gav den bremiske klerk denne tanke at agitere for, kunde han lidet ane, at det skulde blive netop den vanskeligste og mindst politisk begavede af hans sønner, i hvis person den 35 aar senere skulde være virkeliggjort.

E. A.

De talrige Udgiverarbejder, der siden Langebeks Dage er fremkommet herhjemme, har hidtil med et Par Undtagelser (W. Christensens Udgave af Dronning Christines Hofholdningsregnskaber og Grundtvigs Frederik 2.s Statshusholdning) ikke omfattet større Regnskabsrækker, og da denne Slags Kilder til vor Historie i stadig højere Grad bliver benyttet af vore Forskere og derfor sikkert stadig mere vil blive inddraget under Udgivervirksomheden, frembyder Underarkivar E. Marquards Udgave af *Kongelige Kammerregnskaber fra Frederik 3.s og Kristian 5.s Tid* allerede paa Forhaand en ren udgiverteknisk Interesse. At aftrykke Regnskaber ord- og bogstavret vil, naar de ikke er særlig gamle og mærkelige (som Dronn. Christines) være baade unyttigt og uoverkommelig kostbart, og et kortfattet Udtog som det, Joh. Grundtvig gav af Frederik 2.s Rentemesterregnskaber, viste allerede ved den Polemik, de aflødte mellem Udgiveren og Troels-Lund, hvor forkerte Resultater man kan naa til ved at bygge paa saadanne Udtog. Der er her gaaet en Mellemvej; Regnskabernes Ortografi er normaliseret efter de af V. A. Secher i sin Tid opstillede Normaliseringsregler, men da de i Forvejen er meget kortfattet ført, har Udgiveren ikke gjort Forsøg paa at spare Plads ved yderligere at forkorte Teksten. Kun de idelig tilbagevendende Lønninger og Gratialer, der udbetaltes ved Kvartalsskifte og Nytaar, er opløste og omordnede efter Personer. Men alt er medtaget, selv de ubetydeligste Poster. Ved Regnskaber som disse, der omfatter Kongens personlige Udgifter, maa dette ogsaa siges at være det ene rigtige. Thi hvor interessante Oplysninger de end giver og hvor store Summer, der end passerede Kongens Kammer skriver eller Overkammerjunkerens, saa giver Regnskaberne i deres Helhed kun faa Oplysninger til Datidens Finanshusholdning og Historie. Betegnende er det saaledes, at skønt der findes 3 Aarsregnskaber ført af Christoffer Gabel, 1652, 55 (rekonstrueret) og 56, saa giver disse næppe et eneste Bidrag til Belysning af hans endnu ikke ret klarlagte Stilling i Tiden før 1660. Ligeledes vil en Griffenfeldforsker næppe i Regnskaberne finde et